

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

Godfrey Reggio
KOYAANISQATSI

GOVORI I INTERVJUI 2003–2011

Preveli i priredili, na osnovu navedenih izvora: Ante V.
i Aleksa Golijanin, 2013.

<http://anarhija-blok45.net1zen.com>
aleksa.golijanin@gmail.com

ZAJEDNIČKA ARHIVA
<http://anarhisticka-biblioteka.net>

KOYAANISQATSI

GODFREY REGGIO

Govori i intervjui 2003–2011

Godfrey Reggio KOYAANISQATSI Govori i intervjui 2003–2011

Intervju za *Green Anarchy* (2003)

Veče u Santa Feu (2011)

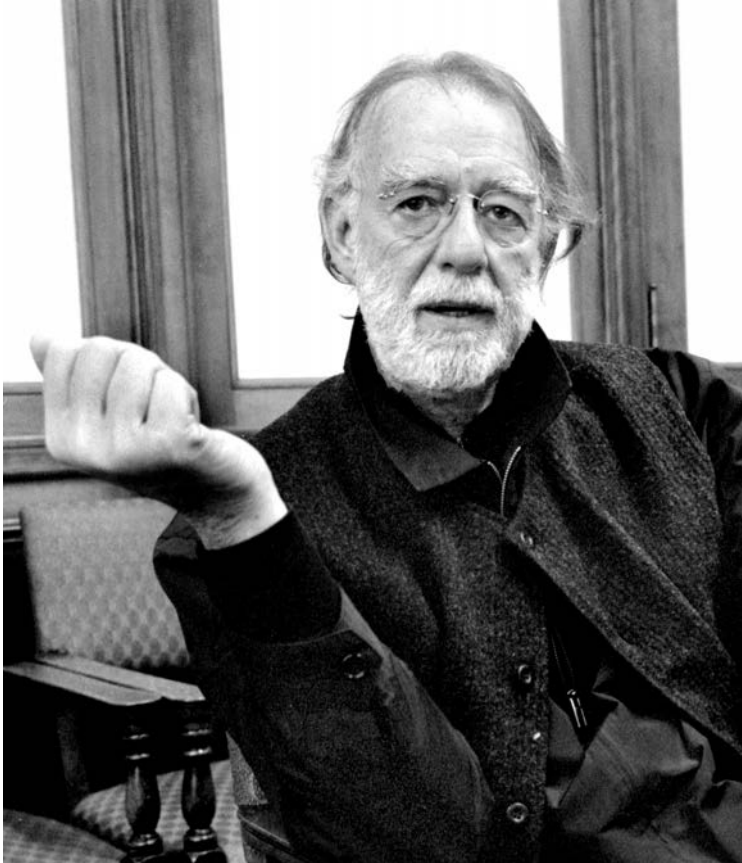
Intervju za *A Riotous Disarray* (odlomak, 2011)

Filmografija i drugi izvori

„Sve što bijeli ljudi nazivaju normalnim, mi smatramo nenormalnim. Sve što bijeli ljudi nazivaju mudrim, mi smatramo umobolnim. Bila je to glazba za moje uši, jer sam i sam tako osjećao. Nisu mi oni (Hopi) dali tu ideju, bilo je to nešto poput potvrde...“ (G. Reggio, 2003)

Razgovor sa Godfreyem Reggiom

Green Anarchy (2003)

G. Reggio, 2006. Foto: Richard Whittaker.

Uvod

Godfrija Ređa (Godfrey Reggio, 1940) je najjednostavnije opisati kao dokumentaristu. Ipak, njegovi eksperimentalni, nenarativni filmovi sežu mnogo dalje od simplicističke forme filmova zasnovanih na informacijama. Umesto brojeva, tabela i jednačina, dočekuju nas zagonetna ljudska lica, utopljena u tehnološki svet u kojem se kreću. Zadivljujuće prirodne oaze vode i kopna podižu barikade pred zlokobnom ogromnošću industrijalizma, koji tutnji i sudara se s naletima minimalističke muzičke pratnje Filipa Glasa (Philip Glass). Izazovan, ali ne i visokoparan, sveobuhvatan, ali nikada elitistički, Ređo je konačno zaokružio svoju trilogiju *Qatsi* objavljivanjem fima *Naqoyqatsi* (2002). Svaki od tih filova – *Koyaanisqatsi*, *Powaqqatsi* i *Naqoyqatsi* – najsazetije rečeno, bavi se sagledavanjem tehnologije u odnosu na Prvi svet, Treći svet i digitalni svet.

Ređo je radio u Institutu za regionalno obrazovanje (Institute for Regional Education, IRE, Santa Fe), „neideološkom kolektivu za uzajamnu pomoć“, osnovanom pre trideset tri godine (1970), koji je odbacivao nadničarski rad i fokusirao se na razvijanje kreativnog pristupa životu. Njegovi članovi su uspeli da zadrže kreativnu kontrolu nad svojim filmovima, uprkos ugovorima sa kompanijom MGM, koja je objavila DVD izdanja filmova iz trilogije *Qatsi*. Pristup koji su Ređo i njegov tim razvili prema dokumentovanju i razotkrivanju industrijske podele rada ostao je bez premca u tradiciji dokumentarnog filma.²

Ređovo delo, pre svega film *Koyaanisqatsi*, značajno je za zelene anarhiste, zato što je reč o prvim filmovima koji su doveli u pitanje teh-

¹ Svi filmovi nose nazive iz Hopi jezika i znače: *Koyaanisqatsi*, „Život van ravnoteže“, *Powaqqatsi*, „Život u promeni“ i *Naqoyqatsi*, „Život kao rat“. (AG)

² Ređo je o svom iskustvu u IRE nešto opširnije govorio u dokumentarcu *Essence of Life* (2002), koji je pratio DVD izdanje filma *Koyaanisqatsi*. (AG)

nologiju kao celinu. Prema njegovim rečima, „Ideja je bila da na krvotok zveri priključimo ovu formu, stvorenu tehnologijom, da bismo tehnologiju doveli u pitanje. Drugim rečima, to nisu filmovi o zaštiti životne sredine; to su filmovi koji se prevashodno bave prisustvom tehnologije, kao novog i sveobuhvatnog životnog staništa, s tri različita stanovišta.“

Poslednji film, *Naqoyqatsi*, biće prikazivan do 24. januara, da bi zatim bio objavljen u trodelnom DVD kompletu, zajedno sa ostalim filmovima, tokom 2004.

U ovom trenutku, posle okončanja trilogije *Qatsi*, Ređo nema nameru da nastavi sa snimanjem filmova.³

Ovaj razgovor je vodio SK!, koji sebe opisuje kao anarhoprimitivistu iz Los Anđelesa.

Razgovor sa Godfreyem Reggiom

SK!: Možete li nam kratko ispričati nešto o svojem životu, u kontekstu onoga što vas je navelo da kritizirate tehnološki proces kroz film? Koja su iskustva, misli ili riječi utjecali na vaš put?

REGGIO: Mislim da svi mi imamo neki put, iako prilično neravan, koji svjedoči o tome tko smo i što radimo. Odrastao sam u veoma stratificiranom društvu New Orleansa. U dobi od 13-14 godina odlučio sam odustati od svega, smatrao sam da je sve to previše ludo, nezanimljivo. Previše me trošilo. Kao mladić koji je do tada živio u obilju, odlučio sam otići i postati fratar. Napustio sam dom. Roditelji mi nisu bili pretjerano oduševljeni, a ja sam u tome ostao četrnaest godina, položivši i posljednje zavjete Kršćanskog bratstva (Congregatio Fratrum Christianorum). Tako da sam period pedesetih proživio kao u srednjem vijeku i naučio mnoge lude stvari. Poput one da je smisao života davati, a ne primati, da treba živjeti u svijetu, ali ne i biti dio tog svijeta. Mislim da su sva ta iskustva zasigurno utjecale na mene. Veoma sam zahvalan na doživljaju tog vrlo discipliniranog, vrlo surovog načina života, u kojem

³ Godine 2011. Ređo je najavio novi film, *Visitors*, još jednu saradnju sa Filipom Glasom, čije prikazivanje počinje ove godine (2013). (AG)

bi se čak i marinac osjećao kao mladi izviđač. Mislim da je to imalo veliki utjecaj na mene.

U tom periodu pogledao sam film *Zaboravljeni*, Luisa Bunuela (*Los olvidados*, 1950), prvi film koji je napravio u Mexicu nakon što je protjeran iz Francove Španjolske. Film me veoma dirnuo; bilo je to doživljaj jednak duhovnom iskustvu. Bavio se uličnim bandama iz Mexico Citya, a ja sam u to vrijeme radio sa uličnim bandama iz sjevernog New Mexica. Film me je odmah pogodio, to nije bila zabava, bio je to događaj, koji je dirnuo i mene i stotine pripadnika uličnih bandi koji su ga pogledali zajedno sa mnom. Kupili smo 16-milimetarsku kopiju i pretpostavljam da sam ga pogledao nekoliko stotina puta. Sve me to motiviralo da na film gledam kao na medij za direktnu akciju. Danas se na film obično ne gleda na taj način. Ja na njega ne gledam kao na zabavu već se nadam da može biti oruđe za direktno djelovanje. Na taj sam se način uključio u tu priču. Također sam imao sreće da u tom periodu upoznam Ivana Illicha. On je u to vrijeme bio svećenik. Ne znam da li znate tko je Illich?

SK!: Znam.

REGGIO: U redu; on je, inače, preminuo nedavno, 2. prosinca (2002. godine, *op. prev.*). Znači, imao sam veliku sreću da postanem osoba od njegova povjerenja i kao mladić sam na svoja religiozna povlačenja odlazio u Mexico, u njegov „trust mozgova“ (Cuernavaca, CIDOC, Međukulturni dokumentacioni centar). Tamo sam stekao senzibilitet za sagledavanje različitih perspektiva, kada je riječ o djelovanju na društvenoj promjeni. Njegov je pristup bio puno radikalniji od, recimo, tadašnje radikalne ljevice, koja je bila protiv rata i za društvenu pravdu, uz dobru dozu socijalizma ili komunizma. Njegov je radikalizam išao mnogo dalje od toga, bio je mnogo temeljitiji. Bavio se samom prirodom društva i institucija, a ne samo pitanjem tko ih kontrolira, što je neka vrsta komunističke mantre. Imao sam priliku biti u društvu velikog učitelja, koji je isto tako bio i veliki aktivist. Mislim da su to bile stvari koje su me dovele do sadašnje pozicije.

SK!: Jedan od utjecaja koji ste spomenuli na kraju filma *Naqoyqatsi* jest i Jacques Ellul, čija je kritika tehnologije usko povezana s kršćanskom teologijom. Vi osobno ste svojedobno bili kršćanski fratar. Sma-

trate li da je kritika dominantnog tehnološkog poretka djelotvorna u religijskom kontekstu?

REGGIO: Mislim da je, ali pričajmo sada malo o njegovoj kritici. To je bio čovjek koji u svoje vrijeme u Francuskoj nije bio prihvaćen ni od strane organiziranih religija niti od ljevice. Bio je nepoželjna osoba i na ljevici i na desnici, slično kao što je Wilhelm Reich bio nepoželjna osoba na njemačkoj ljevici i desnici. Bio je to čovjek koji je više od bilo kojeg drugog pojedinca doprinjeo našem razumijevanju prirode tehnologije, ne kao nečega što koristimo već kao nečega što živimo. Za Jacquesa Ellula tehnologija je novi i sveobuhvatni domaćin života, novo stanište života. Problem s tom tvrdnjom je u tome što naš jezik kaska za dubinom te misli; naš jezik se počeo temeljiti na pretpostavkama i smatram da više ne opisuje svijet u kojem živimo.

Ellul je trpio velike kritike, ako ne i progone zbog svojih ideja, kako sa ljevice tako i sa desnice, jer je – poput Illicha koji je govorio stvari kao što su, *Sloboda je mogućnost da kažeš NE tehnološkoj nužnosti* – kao najveći čin slobode isticao poznavanje onoga što kontrolira naše ponašanje. Obojica su kretala veoma sličnim putanjama, obojica su bila daleko izvan sfera organizirane desnice i ljevice; obojica su bila puno ljeviše od ljevice. Njegove ideje o okolišu mogli biste nazvati kršćanskim, ali ja ih ne bi tako okarakterizirao. Bio je teolog i napisao je mnoge knjige o božjoj riječi iz vlastite perspektive, ali njegove ideje definitivno drže vodu. *Tehnološko društvo* – njegova prva knjiga, mislim da je u stvari napisana još 1949. godine, a ovdje je objavljena sredinom pedesetih⁴ – ta knjiga je uvjerljiv filozofski, sociološki tekst o prirodi tehnike. Svjetlosnim je godinama ispred bilo čega napisanog danas. Ako se ne varam, Kalifornijski Univezitet iz Berkeleya je stekao prava na njegovu kompletnu knjižnicu, na sve njegove bilješke, knjige; dokopali su se pravog blaga.

SK!: Što je bio poticaj za pokretanje trilogije *Qatsi*? Što je motiviralo vas, osobu koja nije imala veze s filmom, da se prihvatite redateljske stolice?

⁴ Jacques Ellul, *La technique ou l'enjeu du siècle*, 1954 (Žak Elil, *Tehnika ili ulog veka*, anarhija/ blok 45, 2010, preveo Nenad iz Erevona). To je zapravo četvrta Ellulova knjiga objavljena posle Drugog svjetskog rata, iako je njena prva verzija bila spremna još 1949; na engleskom je objavljena 1964, na sugestiju Aldousa Huxleya. (AG)

REGGIO: Ulične bande s kojima sam kao redovnik godinama radio. Uvjerio sam se da je, izuzev nekoliko luđaka koji bi vjerojatno naudili bilo kome, u bilo kojim uvjetima, velika većina ljudi dobra. Moje mi iskustvo to govori, to nije nešto u što vjerujem, to je nešto što znam. Ako nekome kažete da je ološ (Reggio doslovno kaže „shit“; *op. prev.*), on će se vjerojatno ponašati kao ološ. Ako nekome kažete da je sjajan, on bi to mogao i postati. Mislim da se tu radi o krhkosti naše samosvijesti. Ne živimo u svijetu kji je samo ovo *ili* ono, već i ovo *i* ono. Nakon iskustva s uličnim bandama, shvatio sam okrutnost konteksta u kojem su siromašni ljudi primorani snalaziti se, da bi preživjeli u ovom društvu. Nisam pokrenuo ovaj projekt kako bi uspostavio instituciju koja bi živjela vječno. Bio je to odgovor na neposrednu situaciju; odlučio sam upotrijebiti film kao oblik direktnog djelovanja. Razmišljao sam ovako: ako ljudi ulaze u javni prostor preko kina ili televizije ili kazališta, šta bi moglo biti bolji način za odašiljanje drukčijih ideja? Ne u formi jezika, već u formi slike i glazbe. Pojasnit ću; ne radi se o tome da moji filmovi ne sadrže riječi zbog nedostatka ljubavi prema jeziku. Radi se o mom uvjerenju, pretpostavljam tragičnom, da naš jezik više ne opisuje svijet u kojem živimo.

Imao sam sreću da sam preko Ivana Illicha upoznao Paula Freirea, u Brazilu, u Sao Paulou, prije nego što je preminuo. Uživao sam pričajući s njim o velikoj knjizi koju je napisao, *Pedagogija potlačenih (Pedagogia do Oprimido)*, 1968). U njoj govori kako je najvažnija pojedinačna stvar koju neko može uraditi da započne s preimenovanjem svijeta u kojem živi. To je bila njegova forma pismenosti, ne učiti nekoga čitati knjige u tradicionalnom smislu, već ga učiti da preimenuje svijet, jer kada nešto imenuješ tada ga u stvari stvaraš. Smatram da je naš jezik ograničen starim idejama, starim formulama, koje više ne opisuju trenutak u kojem se nalazimo.

Stoga sam pokušao izokrenuti naopačke izreku o „slici koja vrijedi tisuću riječi“ te vam pokušati dati tisuću slika koje mogu ponuditi snagu *jedne* riječi. Sva tri filma, *Koyaanisqatsi*, *Powaqqatsi*, *Naqoyqatsi*, nose riječi koje dolaze iz izvora koji nije pisani, iz prvobitnog izvora; radi se o mudrosti koja je s onu stranu naše sposobnosti da opišemo svijet; o mudrosti koja govori da je sve što mi nazivamo normalnim nenormalno; da je sve što nazivamo razumnim u stvari ludost. Sada shvaćam da je to

veoma oštra perspektiva, ali to je perspektiva do koje sam došao kroz osobno iskustvo; ne kroz akademske studije, već tako što sam šezdesetih bio na liniji vatre, pokušavajući sagledati svijet iz drugog ugla.

SK!: Filmovi su financirani iz nezavisnih izvora, izbjegavali ste procedure za dobivanje državnih dotacija i industrijskih donacija. Čini mi se da ste svjesni one stare marksističke izreke, da ideologija najbliža sredstvima za proizvodnju postaje dominantna ideologija. Smatrate li da ste u trilogiji *Qatsi* uspjeli izbjeći ograničenja koja sa sobom nosi utjecaj kapitala?

REGGIO: Znače, teško je to tvrditi. Ne bih se želio izuzimati, sav novac je prljav novac, sve da sam ga dobio od anđela. Ne znam kako vi dolazite do novca, no on je isto tako prljav kao i moj. Zbivanja o kojima govorim daleko su s onu stranu priče o kapitalizmu i komunizmu, koji je samo druga strana istog novčića. Oba spomenuta *izma* mnogo su sličnija nego što većina ljudi vjeruje. Oba dijele istu perspektivu kada je riječ o instrumentalnosti života, masovnom društvu, industrijalizaciji društva. Ne slažu se samo u tome tko bi trebalo sve to kontrolirati. U slučaju kapitalista, to su individualci, koji su akumulirali bogatstvo izrabljivanjem i nanošenjem nepravde doslovno milijunima ljudi. U slučaju sovjeta, to je novi sloj administratora, birokrata, koji su stvorili klasu, po meni, jednako rigidnu i nepravednu kao što je i ona kapitalistička. Žele istu stvar, zanima ih samo pitanje kontrole nad sredstvima za proizvodnju. Ja ne postavljam pitanje tko kontrolira sredstva za proizvodnju već propitujem prirodu proizvodnje kao takve. Pitanje nije da li radnici imaju ili nemaju poštenu plaću i zdravo radno okruženje, čime se bave sindikati ili ljevica povezana sa sindikatima. Pravo pitanje, mnogo dublje, glasi kako automobili utječu na društvo i da li ih uopće treba imati? Prema tome, više se bavimo onim temeljnim pitanjima.

Nažalost, moje je iskustvo da ljudska bića postaju svoj okoliš. Postajemo ono što vidimo, čujemo, kušamo i dodirujemo. Sve što činimo bez propitivanja, u izmjenjenom stanju, doprinosi da postanemo taj okoliš. Ako je okoliš ili ambijent u kojem danas živimo tehnološki, kako kaže Ellul, ako više ne živimo sa prirodom (ne govorim o vraćanju u šatore i pećine, itd.), ako je sam naš okoliš tehnološki, ako ne koristimo tehnologiju već ju živimo, udišemo poput zraka koji je prisutan svuda oko nas, tada postajemo taj okoliš. Dakle, bilo da si komunist, kapitalist,

socijalist, primitivan, marginalac, umjetnik, revolucionar, ako živiš u ovom svijetu, a svi mi živimo, onda postajemo taj svijet.

U tom smislu, svi smo mi sada pretvoreni u kiborge. „Kiborg“ nije nešto što pripada budućnosti, on je već ovdje. Trenutno živimo u oba svijeta. Stari svijet je zamijenila „priroda“. Stari svijet, stara priroda, održavala je svoje jedinstvo kroz misterij raznolikosti. Postoji mnogo jezika, mnogo različitih okoliša u kojima se može živjeti; tropska područja, subtropska područja, planine, pustinje, savane, itd. Ne postoji samo jedan cvijet već bezbroj cvjetova; ne samo jedna životinja već bezbroh njih, ne samo jedan čovjek već mnoštvo. Mantra starog svijeta bila je „opstajemo podjeljeni (različiti)“ (*divided we stand*). Novi svijet, tehnološki poredak, održava svoje jedinstvo kroz tehnološki imperativ. On stvara jedinstvo kroz tehnološku homogenizaciju. Njegova je mantra „opstajemo sjedinjeni“ (*united we stand*). To je trenutak u kojem se nalazimo. Nalazimo se na raskrižju, svijet postaje homogeniziran, ono što vidimo je unificiranje planete kroz tehnologiju (Reggio kaže „losanđelizacija planete“, „Los Angelization“; *op. prev.*). Moj se rad posljedično sastojao od pokušaja da zaštitim svoje oči od zaslijepujućeg svijetla tog novog sunca, tehnologije, tražeći mrak, krećući se u smjeru pozitivne vrijednosti negacije. Pokušao sam propitati same strukture, sam kontekst u kojem živimo, a ne tko ih kontrolira.

Postajemo ono što vidimo, čujemo, kušamo, njušimo. To je tako lako izgovoriti no radi se o dubinskom konceptu, koji nadilazi jednostavnost riječi koje ga pokušavaju opisati. Kao što je rekao Ellul, živimo u okolišu koji je, u društvenom smislu, najveći događaj u posljednjih 5.000 godina, a koji je ipak prošao neopaženo; to je događaj transformacije stare prirode u novu prirodu. Borci za zaštitu životnog okoliša to ne shvaćaju; najveći dio tog pokreta bavi se time kako ovo ludilo učiniti neškodljivim. Kako automobile učiniti sigurnima, kako industriju učiniti neškodljivom, kako električnu energiju i rat učiniti neškodljivima za okoliš. Živimo u vremenu u kojem se ponašamo poput slijepaca, koji ne vide trenutak u kojem su zatečeni.

Više ne koristimo metaforu (to jest, jezik) kao oruđe zajedništva ili komunikacije. Glavno sredstvo sada je metamorfoza, ova transformacija kroz koju prolazimo, u kojoj se mijenja sama suština nečega.

Transsubstancijacija je *metamorfičan* pristup razmjeni misli, prije nego li metaforičan, u čemu inače počiva snaga jezika. No jezik nestaje. Početkom 20. stoljeća na svijetu je postojalo preko 30.000 jezika i glavnih dijalekata. Danas, s mnogo više ljudi, dvostruko više nego što ih je bilo tada, približavamo se broju od 4.000 jezika i glavnih dijalekata. Drugim riječima, kako zemlju izjeda proždrljivi apetit tehnologije, sve što je lokalno nestaje. U tom procesu nestaju i jezici, a kada nestaju jezici, ostajemo sa sve homogeniziranijim jezikom, kojim bi trebalo opisati svijet, jezikom koji nam ne omogućuje pristup razumijevanju. Takav jezik proizvodi samo veći konformizam.

SK!: Sa filmom *Koyaanisqatsi* vrlo ste detaljno istražili Prvi svijet. Počevši sa zadivljujućim divljim jezerima, preko stiješnjajućih gradova, lica ljudi, kulminirajući sa uništenjem svemirske letjelice *Challenger*. Kroz cijeli film tehnologija je prikazana kao ubrzavajuća, narastajuća, izolirajuća i destruktivna sila. Mnogi bi kritičari ustvrdili kako moraju promijeniti ne samo postupanje s tehnologijom ili oni koji je iz pozadine kontroliraju. Vidite li vi hijerarhiju kao nešto endemsko tim sustavima kontrole? Možemo li odvojiti tehnologiju od dominacije?

REGGIO: Ne vjerujem, smatram da je čisti mit – desni, lijevi, naopaki, nazadni – smatrati da mi kontroliramo tehnologiju. Mislim da je to smijurija. Tehnologija je t akoaj upravlja. Prisjetio bih se vrlo radikalnog teksta Mary Shelley – ne njegove hollywoodske verzije već one originalne – knjige *Frankenstein*, gdje je prikazano kako smo dali moć nečemu što se ne nalazi u organskoj sferi. Organizirali smo to i dopustili mu da postoji i ono sada ima svoj vlastiti oblik života. E sad, vrlo je teško shvatiti tako nešto, zato što sami sebi pridajemo veći značaj nego što ga imamo.

Smatramo da je naša najveća odlika um, a u stvari nas najviše određuje ono što radimo, naše djelovanje, ono što činimo svaki dan. To je ono što postajemo. Marx ima jednu odličnu izreku, mislim da kaže: „Da li naše ponašanje određuje našu svijest ili naša svijest određuje naše ponašanje?“ I naravno da će skoro svako reći kako je naše ponašanje to koje određuje našu svijest. Jedini način da se to izbjegne jest učiniti ono što je učinio Joseph Brodsky, koji je svijesno postao društveni otpadnik. Svi mi moramo živjeti u ovom svijetu, ali ne moramo pristati biti taj svijet. Brodsky je odlučio da ne bude taj svijet. Za mene je on postao re-

volucionarni pjesnik, iako ga se u komunističkom svijetu ne doživljava tako. Stajao je vani, dao je svoj odgovor na Marxova pitanja. Rekao je kako svijesno izmicanje sebe – bivanje u svijetu, ali tako da se ne bude dio tog svijeta – može voditi ka tome da um određuje naše ponašanje.

Tehnologija, ono protiv čega se toliko bunim, jest i ono što koristim. Neki će reći da je to licemjerno ili kontradiktorno, i dozvolite mi da se složim s njima, da to jest kontradiktorno. Ako pokušavam komunicirati i želim to učiniti u kontradikcijama masovne kulture, primoran sam svijesno prihvatiti oruđa ili jezik te kulture, kako bih mogao komunicirati. To je jednako kao gasiti vatru vatrom. U tom smislu, ono što radim vidim kao direktnu akciju. Iako je svakako točno da koristim visokotehnološku bazu, koristim je kako bih omogućio da se postavljaju pitanja o toj istoj bazi.

SK!: Kroz cijelu trilogiju kretanje kamere u gradskim scenama često stvara dojam industrijske klaustrofobije, divovske zgrade tjeraju gledatelja na suočavanje sa gradskim prostorima kao sa otuđujućim. S obzirom na to da ste dugo živjeli u pustinji, kako doživljavate urbanu civilizaciju?

REGGIO: Odrastao sam u urbanoj civilizaciji, u New Orleansu, potom sam došao u New Mexico, jednu od najviših pustinja na svijetu. Ovdje ne gledate u nebo, ovdje ga udišete. Tu živim već četrdeset četiri godine i zbog toga se smatram sretnikom. Ova pustinja je nešto kao američki Sibir. U toj čarobnoj lijepoti nalazi se i ogromna enigma, ali i zli demon nuklearne tehnologije, na svega 22 kilometra zračne linije od mog prozora (kompleks Los Alamos). Radi se o mjestu neopisive ljepote i nevjerovatne demonske energije. Siguran sam da je i to utjecalo na mene. Ovdje sam, udišem nebo, a u isto vrijeme se nalazim u blizini tog čudovišta. To mi omogućuje drukčiji pogled na svijet u kojem živim.

Kada sam sa suradnicima snimao *Koyaanisqatsi*, potpuno smo izbacili prvi plan uobičajenog dramskog filma: radnju, likove, glumu, itd. Kada nemate te osnovne elemente, ono što ostaje je drugi plan ili pozadina priče. Ogoljujući film prednjeg plana, uzimamo pozadinu ili drugi plan i to guramo u prvi plan. U tom slučaju, zgrada postaje subjekt, promet postaje subjekt, nešto što ima samostalni život. Cijela svrha filma bila je da pokušamo vidjeti ono uobičajeno, ono u što smo toliko uronjeni. Pošto smo utopljeni u okoliš u kojem živimo, sve nam izgleda

tako blisko. Pokušao sam pokazati kako je baš to što nazivamo bliskim u stvari tehnofašistički način života. Pokušao sam promatrati iz drugog ugla, vidjeti to kao oblik života, iako neorganski, koji živi apsolutno neovisno od nas. U ovom trenutku gradovi su izgrađeni po mjeri automobila, a ne ljudi. Kada se automobil pojavio kao tehnologija govorili su da se radi samo o „bržem konju“, da neće imati nikakve druge učinke. No svi znamo da je to smiješno. Svi znamo da plaćamo skrivenu cijenu naše potrage za tehnološkom srećom i da tu cijenu, umjesto ratom, nazivamo nesretnim slučajem. Više ljudi umire u sudarima motornih vozila nego što ih umire u ratu, ako se to uopće može pojmiti. To je cijena koju smo spremni platiti kako bi nastavili potragu za tehnološkom srećom, a ovi se filmovi bave propitivanjem te perspektive.

SK!: Definicija riječi *Powaqqatsi* na kraju drugog filma glasi: „Način života koji konzumira životne sile drugih bića, kako bi produžio vlastiti život“. Kasnije vas citiraju kako govorite kako *Powaqqatsi* prikazuje „našu jednobraznost, kao globalne kulture“, koja povezuje Prvi i Treći svijet. Film oslikava Treći svijet, od poljoprivrede do robnog prometa, od trampe do industrije; prikazan je narativ za koji se čini da usmjerava Treći svijet u pravcu sve intenzivnije civilizacije. Do koje su mjere narativi „razvoja“ (u slučaju WTO i MMF) i „povijesti“ (u slučaju marksizma) negativni faktori u životima ljudi Trećega svijeta? S obzirom na to da se reč *Powaqqatsi* odnosi na parazitskog čarobnjaka, može li se Prvi svijet okarakterizirati kao parazit?

REGGIO: Moj je odgovor jednostavan: da. Cijela je poruka *Powaqqatsi* da kroz dogamtsko-religiozni pogled na progres i razvoj – koji, da usput još jednom naglasim, nije samo kapitalistička već i marksistička agenda – da ta paradigma konzumira, izjeda i uništava ljude koji žive jednostavnim načinom života. Kada sam snimio taj film, njemački ljevičari su me kritizirali kako romantiziram siromaštvo, kako nastojim eliminirati industrijalizaciju te s time i bolji način života. No to ovisi o kutu posmatranja; ako oni to vide tako, neka im bude, ali to svakako nije bila moja namjera. Želio sam kazati kako su ocjene životnih standarda nešto prolazno. Ocjena životnog standarda cijelog svijeta bazirana je na normama Prvog svijeta: na potrošnji, na institucionalizaciji života, na prepuštanju kontrole nad svojim životom nekome drugom.

Potpunu suprotnost tome pronalazimo u takozvanom Trećem svijetu ili južnoj hemisferi, gdje naslijeđe zemlje usitinu ne nalazimo samo u prirodi već i ljudskom razvoju. Mala, druželjubiva, decentralizirana društva jednostavnog življenja, gdje možemo pronaći jedinstvene razlike od doline do doline, od ravnice do ravnice. Svijet koji preko MMF i sličnih institucija pokušavamo nametnuti južnoj hemisferi svijet je homogeniziranih vrijednosti. Svijet gdje Los Angeles, Jakarta, Hong Kong, Filipini, izgledaju isto. To je u potpunoj suprotnosti sa prirodom razvoja Juga, koja upravo sada nestaje zbog nametnutih normi razvoja.

Samo osnivanje UN počiva na dogmi, na teologiji, na filozofiji promicanja progresa i razvoja širom svijeta, kao garancije mira u svijetu. Možete li zamisliti luđu ideju? Svi smo na neki način kupljeni istom. Mnogi ljudi vjeruju u UN, ali njihova je suštinska svrha proizvodnja ovog homogenizirajućeg fenomena širom svijeta. Radi se o esenciji tehnofašizma i još jednom primjeru za to kako sjeverna hemisfera, bez pitanja, konzumira južnu hemisferu. Sjeverna hemisfera je već potrošila većinu vlastitih resursa; južna hemisfera je mjesto gdje prirodna riznica našeg svijeta još uvijek postoji. Ako Sjever nastavi kako je naumio, to će biti potrošeno kako bi se stvorio i dalje razvio tehnološki poredak, što je za mene fašistički poduhvat.

SK!: Poslijednji film, *Naqoyqatsi*, pomaknuo je fokus direktno na digitalnu tehnologiju i njene nasilne posljedice. Koje ste društvene promjene primjećene između *Powaqqatsi* i *Naqoyqatsi* željeli integritati u novi film?

REGGIO: Svi filmovi su osmišljeni još u ranoj fazi. Trebalo nam je mnogo godina da ih realiziramo no ideja je bila da se *Koyaanisqatsi* bavi sjevernom hemisferom ili, kako biste vi rekli, Prvim svijetom. Tim hiperindustrijskim kavezima, koje nazivamo društvima. Drugi film se bavi južnom hemisferom; nazovimo je Trećim svijetom. On se bavi društvima jednostavnosti, gdje se sklad održava kroz misteriju raznolikosti, te načinom na koji ta društva bivaju progutana mitom o progresu i razvoju.

Treći film, također osmišljen u toj ranoj fazi, bavi se globaliziranim trenutkom u kojem živimo. Prati kako se svijet homogenizira, kako se jedinstvo održava pomoću novog božanstva – računala. Novo božan-

stvo je proizvedena slika, što je i tema *Naqoyqatsia*, a odatle i nužnost korištenja digitalne tehnologije kako bismo naparavili film.

U slučaju *Koyaanisqatsia* i *Powaqqatsia* otišli smo snimiti stvarne lokacije. U slučaju *Naqoyqatsia* otišli smo snimati virtualne lokacije. Uze li smo postojeće i arhivske slike koje su evocirale one stvari s kojima smo odrasli kroz mit o povijesti, ponovno smo ih oživjeli ili ih obradili računalom, kako bismo stvorili umjetno proizvedenu sliku. Sliku koja je, kako bi je Baudrillard nazvao, zli demon slike. Njena je svrha proizvodnja tog čudovišnog, demonskog konformizma. Danas je slika bitnija nego istina ili realnost. Pogledajte samo politički spektar, sve se svodi na sliku nečega. Treći film se izravno bavi slikom, kao svojom glavnom temom, proizvedenom slikom, u kontekstu globalizacije svijeta.

Govorili smo o računalu jer ono u *Naqoyqatsiu* igra glavnu ulogu, kao poseban entitet. Po mom mišljenju, računalo je novo božanstvo. Kada kažem novo božanstvo, to ukazuje na natprirodne moći. Računalo nije samo nešto što koristimo. Ono je sredstvo koje preoblikuje svijet prema sebi i svojoj slici. Ako netko poznaje kršćansku ili katoličku teologiju, tada zna kako je sakrament najveći oblik magije u katoličkom svijetu. Sakrament se razlikuje od znaka po tome što proizvodi ono što označava. Ako je netko oženjen i nosi prsten, taj prsten je znak njegove vjernosti, njegove zajednice s bračnim partnerom. No taj znak ne proizvodi tu zajednicu, on samo podsjeća, tebe ili druge, na nju. Kod sakramenta je drukčija situacija; on proizvodi ono što označava. Prema tome, ako postoji *sakrament* jedinstva, on tada i proizvodi to jedinstvo, i to je najviši oblik magije. Tvrdim da je računalo nova sakramentalna magija, da ono proizvodi ono što označava, da ono preoblikuje svijet prema sebi i svojoj slici. U tom smislu, ono je vodeća sila onoga što bih ja nazvao tehnofašističkim svijetom. Kao što je u 20. stoljeću svastika bila slika fašizma – postojali su i mnogi drugi simboli, no taj je prevladao – tako je nova slika tehnofašizma „plavi planet“. Ne realnost zemlje već *slika* plavog planeta. Za mene je to sveprisutna slika tehnofašizma.

SK!: Opća definicija *Naqoyqatsia* glasi „civilizirano nasilje“. Nikada prije u ovoj trilogiji vaša polemika nije poprimila tako žestok oblik. Ipak, iako su kroz film kritički istraženi visoka tehnologija i digitalni život, on ostaje dvosmislen u odnosu na to temelno razdvajanje, koje

omogućava civilizirano nasilje. Iz primitivističke perspektive, koja uspon tehnologije vidi usporednim s pojavom podjele rada, poljoprivrede i simboličke kulture, to se doima kao necjelovita kritika. Kako da poništimo tehnologiju, silu koju udišemo poput kisika, ako nemamo konstruktivnu alternativu? Je li dovoljno samo izložiti problem bez predlaganja nekog smjera za daljnju akciju?

REGGIO: Kao prvo, kada bi postojao neki smjer za akciju koji bi netko predstavio kao ispravan za sve, upravo bi ga ta „ispravnost za sve“ učinila fašističkim. Bilo što univerzalno za mene je fašističko. Ne pretvaram se da imam odgovore, no znam da je pitanje majka odgovora. Umjesto da ljudima prezentiram odgovore, što je prema mom mišljenju fašistički *modus operandi*, mnogo je važnije predstaviti pitanja. Pitanje postaje majka odgovora, a ono što može najtemeljitiije promijeniti stvari je primjer snage zajednice. Snaga zajednice u direktnoj akciji ili u življenju na drukčiji način. Ne pričam o utopiji, pričam o zajednici koja je u borbi, koja želi predstaviti alternativu ropstvu, kojemu smo se svi podvrgnuli kroz masovno društvo. To bi bio izlaz. Ako gledamo na cijeli problem iz neke sveobuhvatnije perspektive, možda možemo zaključiti kako ne postoji izlaz iz tehnike. To bi samo po sebi bila tragedija. S druge strane, vjerujem da ne postoji sudbina koju ljudska bića ne bi mogla izbjeći. Kako to postići, ovisi o pojedincu. Nije do nikoga od nas da nudimo odgovore ostalima kako da preoblikuju vlastiti svijet.

SK!: Mnogi civilizirani radikali okovani su teretom krivnje i otuđeni od kultura koje je civilizacija pripitomila. Kako ste vi, kao osoba rođena u američkoj civilizaciji, vodili vaše sudjelovanje u životu Hopija? Zašto ste diskurs sva tri filma smjestili u kontekst proročanstva Hopija?

REGGIO: Kao prvo, dopustite da objasnim kako ja nisam fanatični sljedbenik Hopija, ne provodim vrijeme među njima. Svi moji kontakti iz tog plemena su preminuli. Ovaj film se ne bavi Hopijima, ne pokušavam se vratiti načinu života kojim žive Hopi, niti to zagovaram. Ne možemo se vratiti u šatore, ne možemo se vratiti u špilje. Ono što sam pokušao je da prosto prihvatim njihov pogled na svijet, zato što sam otkrio da je prepun mudrosti, da su oni razumjeli naš svijet bolje nego mi. To ne mora biti rezultat osjećaja krivnje. Radi se o tome da dođete u kontakt s nekim tko vas obori s nogu pronicljivošću svoje misli. To je ono što se meni dogodilo.

Bila je glazba za moje uši slušati Davida Menonguea, starca koji je bio u svojim kasnim devedesetim godinama kada sam ga upoznao. Čuti ga kako govori: sve što bijeli ljudi nazivaju normalnim, mi smatramo nenormalnim. Sve što bijeli ljudi nazivaju mudrim, mi smatramo umobolnim. Bila je to glazba za moje uši, jer sam i sam tako osjećao. Nisu mi oni dali tu ideju, bilo je to nešto poput potvrde. Ako imate ideju koja izlazi izvan svih okvira i to u tolikoj mjeri da mislite kako ste prolupali, što sam smatrao godinama, i ako onda pronađete neke druge ljude koji imaju istu ideju, samo u nekom drugom obliku, to vam daje za pravo. Iskristio sam to kao potvrdu.

Smatrao sam i da njihov jezik nije opterećen kulturalnom prtljagom. Kada kažete *Koyaanisqatsi*, nitko ne zna što to znači; možda nekog eventualno podsjeti na neku japansku riječ. Uzimam taj jezik koji ne dolazi iz nekog pismenog izvora, koji dolazi iz izvora bez pisma, iz kulture morala. Uzimam mudrost tog pogleda na svijet kako bih opisao naš svijet. Kao što naši akademici čine na sveučilištima, kada vlastite subjektivne kategorije intelektualne potrage primjenjuju na Indijance, kroz etnografske studije, antropologiju, itd. Ovo je potpuno obrnuto; subjektivni sadržaj ili ideje Hopija se preuzimaju i primjenjuju na civilizaciju bijelog čovjeka. Kod nekih ljudi to izaziva neugodu. Ali, to je lak način da se uvide vrednost i doprinos ljudskih kultura izvan našeg sveta.

SK!: Stvar koju sam primjetio nakon što sam pogledao sva tri filma je uporno ponavljanje slike oblaka u obliku gljive, koji nastaje nakon eksplozije atomske bombe. U našoj se kulturi ta slika može vidjeti svugdje. Moglo bi se reći kako je za mnoge ljude ta slika izlizana. Ipak, u filmu *Naqoyqatsi*, koji se upravo pojavio, ponovno ste je upotrijebili. Je li to nešto što vidite kao krajnju točku?

REGGIO: Ako je izlizana, onda je to samo zato jer je upotrebljavana tako često. Cijela moja ideja u filmu *Naqoyqatsi* bila je uzeti sve te izlizane slike, koje nas okružuju, kao neki veliki zidni tapet naših života, u kojem vidimo istoriju, tu veliku laž. Uzeti ih, te ih ponovno istražiti, staviti ih u drugi kontekst. I zato je ovaj film bio malo teži od prethodna dva. Riječ je o uzimanju onoga što nam je blisko, onoga što smo vidjeli toliko puta da nam je od toga muka; o pokušaju postavljanja tih stvari u drugi kontekst. Mislimo kako znamo nešto o nuklearnoj tehnologiji,

a u stvari nemamo pojma kako ona utječe na nas. To je veoma slično televiziji. Postoji nešto tako rasprostranjeno kao što je televizija, a ipak ne znamo što nam ona radi. Zato što televiziju promatramo u kontekstu onoga što se na njoj prikazuje, umjesto da je promatramo kao tehnologiju, kao katodnu cijev koja direktno u gledatelja ispaljuje zrake elektorna, što vjerojatno mijenja našu genetsku strukturu i sigurno nas dovodi u stanje duboke kome. Snimio sam film *Evidence of Children Watching Television* (Dokaz o tome kako djeca gledaju televiziju). Djeca su gledala *Dumba*, a mogla su gledati i bilo što drugo, nije bitno. Njihov pogled je postao fiksiran, njihovo disanje se usporilo, na licima su im se pojavili automatski tikovi, slina im je počela curiti iz usta. Gledanje televizije je kod te djece izazvalo simptome karakteristične za lijekove mnogo teže od Prozaca.

Isto je i s nuklearnom tehnologijom. Smatramo da je to nešto što kontroliramo, da je sve u redu, samo ako postoji Ugovor o zabrani nuklearnih proba. Nuklearni rat se već dogodio, tijekom pedesetih godina. Udvostručili smo pozadinsku radijaciju planete i to je utjecalo na našu kompletnu genetsku strukturu. Znači, te slike su nam na površini bliske, ali o njihovom utjecaju na dubljim razinama znamo vrlo malo. Mislim da je Einstein rekao kako je riba posljednje biće koje će postati svjesno vode; promjenivši kontekst, rekao bih kako će ljudska bića biti posljednja koja će postati svjesna tehnologije, te „vode“ u kojoj mi živimo.

SK!: Koji biste savjet dali mladim ljudima koji postepeno postaju svjesni noćne more svijeta koji se s prodorom masovnih tehnologija dospeo izvan svake kontrole?

REGGIO: Ne volim davati savjete, ali reći ću što mislim o tome što možemo učiniti. Mislim da je naša najveća prilika u tome da živimo kreativne živote. Često to podrazumjeva odbacivanje školovanja, odbacivanje organizirane edukacije. Za mnoge od nas diploma koju dobivamo na fakultetima postaje smrtovnica. I to zato jer nas uvlači u način života koji se ne dovodi u pitanje, onaj kojim vladaju novac i financije. Mislim da je pravi smisao života za sve nas, na naše različite načine, prilika da živimo kreativne živote, da stvaramo i da imenujemo stvari. Najradikalnija i najpraktičnija stvar koju možemo učiniti jeste da budemo idealistični, da preimenujemo svijet u kojem živimo. Mislim

G. Reggio, New York, januar 2014. Foto: Braden King.

da najviše možemo napraviti kroz pružanje primjera, ne samo riječima, već služeći se onim riječima iza kojih možemo stati s onim što radimo. Živjeti u svijetu, ali ne biti dio tog svijeta, biti odmetnik, ali znati da smo svi unutra. Živjeti sa zagonetkom da život nije ovo ili ono, nego da je život i ovo i ono. Da nije crn ili bijel, već da je i crn i bijel. Tom bih receptu dodao i malo humora i eto kako bi se pojedinac mogao naći u prilici živjeti smislenim životom.

Green Anarchy #12, 2003.
<http://greenanarchy.anarchyplanet.org>

Veče u Santa Feu

(2011)

NAPOMENA: Ono što sledi je govor Godfrija Ređa, na skupu priredenom radi sakupljanja priloga za *Radnu grupu o Los Alamosu* (Los Alamos Study Group), u domu Toma i Adelme Hnasko, 25. avgusta 2011, u Santa Feu, u Novom Meksiku. Godfri Ređo je bio glavni govornik večeri.

Radna grupa o Los Alamosu je grupa antinuklearnih i ekoloških aktivista, koja pokušava da spreči širenje vojnih nuklearnih laboratorija, poligona i skladišta za nuklearni otpad pri *Nacionalnoj laboratoriji u Los Alamosu* (Los Alamos National Laboratory). Reč je o ogromnom vojno-istraživačkom kompleksu, osnovanom 1943, u okviru *Projekta Menhetn* (Manhattan Project), u kojem je konstruisana prva atomska bomba.

<http://lasg.org>

<http://www.youtube.com/watch?v=uuQYWiachj8>

Uvodna reč Godfrija Ređa

Želim da vam postavim jedno veoma važno pitanje: šta prethodi rođenju i ostaje posle smrti? Neću sada prozivati nikog, jer vi već znate odgovor. Ostaje ono najvažnije, sam život. Život je to što prethodi rođenju i ostaje posle smrti.

Sada ću vam reći nešto na pomalo biblijski način. Lepota života se sastoji u tome što smrt stvara život. Ovaj predivni plavi svod iznad nas imamo zahvaljujući dubokoj složenosti života na planeti. Ono s čime se danas suočavamo, biblijski govoreći, nije smrt života već smrt same smrti. I to je mnogo, mnogo tragičniji scenario. To znači da se oni elementi koji čine život ne mogu vratiti, da su nestali zauvek. Kažem, „biblijski“, zato što se spremamo da iskopamo jamu u koju će na kraju upasti ceo svet. Možda mislite da se ovde šalim s vama. Ali, ovo nije šala.

Ne želim da vas zastrašim, samo pokušavam da kažem sledeće: ako živimo u ovom svetu, onda zapravo ne živimo u nekakvom „globalnom svetu“: naš svet je raspon naših odnosa. Vi i ja danas živimo u svetu

„čarolija“. Ali, možda je taj svet u stvari Sibir.⁵ Mesto koje je proizvelo neizrecivu negativnost, koja prevazilazi našu sposobnost izražavanja.

Sada ću se, u tom biblijskom izražavanju, malo podići i pogledati okolo. Uradiću nešto što svi vi radite na onome što se zove Google Maps. Znae što je to. Na to se danas gleda kao na neko čudo, na nešto božansko. Vratću se na to malo kasnije. Reći ću vam nešto metaforički, na primeru Googlea. Podići ćemo se smelo iznad istorije i odjednom sagledati dva velika istorijska toka: Zlatno doba i modernitet. Pokušaću da budem kratak, tako da bude što bezbolnije.

U Zlatno doba, za nas sa zapada, gde se nalazila tačka gledišta? Ona se nije nalazila u budućnosti već u prošlosti. Ona se nalazila u Edenu, pre Drugog vrta.⁶ Bilo je to doba vladavine mudrosti, razuma, doba u kojem smo za svojom budućnošću tragali u prošlosti.

Šta je sa modernitetom? Modernitet je rođen s objavom da je budućnost Obećana zemlja. Svi mi smo rođeni pod tim novim suncem Obećane zemlje. To nije Obećana zemlja na nebesima ili u zagrobnom životu; to je Obećana zemlja ovde, na zemlji. To je kredo marksista-lenjinista, kredo liberalne filozofije, kredo progressa, kredo Francuske revolucije – da se nalazimo na linearnoj stazi progressa ka budućnosti, u kojoj će sve, svakim danom, biti sve bolje i bolje.

Danas znamo da je to laž. Bilo bi uvredljivo da vam ovde navodim dokaze o tome koliko je ta ideja propala. Kao što kaže Okvatio Paz (Octavio Paz), mi polazimo od ideologija i od tih ideja pravimo maske, iza kojih se krijemo i koje nam ne dopuštaju da vidimo stvarnost. Svi mi živimo s tim maskama, u to nema sumnje. To nije nešto u našim umovima. Da to izrazim drugačije: da li je vaš um taj koji određuje vaše ponašanje ili možda važi obrnuto? Većina nas misli da je mozak glavni

⁵ Ređo izgovara „Sajberija“, što može biti i kažnjenička kolonija iz popularnog romana *Poslednji čovek*, Daga Nejlora (*Last Human*, Doug Naylor, 1995). Glavni junak dospeva na „najgore mesto u celom kosmosu“ (Cyberia ili Cyber Hell), gde biva proteran iz sopstvenog života i osuđen da živi u košmaru sačinjenom od kreacija vlastitog uma. Ali, to je opet Sibir, velika kažnjenička kolonija, iz vremena carske i staljinističke Rusije. (Prim. prev.)

⁶ „Istočno od raja“, Mesopotamija; mesto ka kojem su se Adam i njegov narod uputili posle izgnanstva iz Raja. (Prim. prev.)

organ. U redu, evo novosti, za sve nas – ili za devetoro od desetoro nas. Naše ponašanje je to koje određuje sadržaj našeg uma; to je ono što radimo svakodnevno, ne dovodeći ništa u pitanje, iz dana u dan. To je ono što jesmo, to je sadržaj našeg uma, odvojen od svake intelektualizacije, racionalizacije, itd. Mi smo ono što radimo.

To je, dakle, budućnost. A budućnost je, po meni, tehnologija. To je nada te ideje o modernitetu, koja se sada, kao što sam rekao, nalazi u velikoj pometnji, ako već nije sasvim propala. Zato bismo ovaj svet mogli nazvati „postmodernim“. Kada za nešto kažete da je „post“, da dolazi posle nečega, o tome čak ne znate ni kako da se izrazite, osim što možete reći da je to nešto drugačije od onoga što je bilo pre. Mi ne poznajemo svet u kojem živimo. A taj svet je svet tehnologije. To je nova *terraferma*.⁷ To je razlog zašto vi i ja, kao ljudska bića, više ne živimo s prirodom. Mi živimo izvan prirode. Priroda je sirovina koju koristimo, sa skoro neograničenim apetitom da potrošimo jedan vrlo ograničen svet. Tehnologija je nova *terraferma* po kojoj hodamo i to je verovatno najslabije shvaćena tema na ovom svetu.

Govorim o Tehnologiji s velikim „T“. Kada govorim o tehnologiji, ne mislim na mašine; ne mislim na razne uređaje ili naprave, na iPod, iPhone. Govorim o tehnologiji kao organizaciji samog života, kao novoj *terraferma*. U tom smislu, bez trunke kolebanja, mogu reći da smo vi i ja vanzemaljci u odnosu na prirodni svet iz kojeg potičemo. *Mi* smo vanzemaljci. Možda nam se zato i priviđaju svi ti posetioci iz svemira, zato što iz sebe projektujemo svoju otuđenu prirodu, svoju nemoć da upoznamo svet u kojem živimo.

Prema tome, tehnologija nije nešto što *koristimo*; tehnologija je nešto što *živimo*. Znam da to nije po ukusu akademskog sveta, nauke, itd., ali tehnologija je nešto mnogo više od onoga što koristimo. To bi značilo mi imamo glavnu reč. Ali, mi ne upravljamo time. Tehnologija je postala osnov samog života. Nije reč o posledicama tehnologije po okruženje, ratovanje, atomsko naoružanje, o njenom uticaju na ekonomiju, kulturu i sve ostalo pod kapom nebeskom. Stvar je u tome šta

⁷ Kontinent, kopno, „čvrsto tlo“. (Prim. prev.)

danas sve postoji u Tehnici (*la technique*).⁸ Tehnika je postala novo, sveobuhvatno životno okruženje, kao što je ova divna planeta na kojoj živimo nekada bila naše okruženje. Mi živimo od tog ubrzanja. Istina tehnike postaje jedina istina.

Bio sam katolički monah... u mnogo života, u stvari – zašto li sam to rekao? (*smeh*) – i veoma dobro sam naučio šta su to sakramenti. Hteo bih da vam na to skrenem pažnju, jer je veoma važno. Za vas koji ste venčani i nosite burmu, šta ta burma označava? Ta burma je znak vaše odanosti zajednici s vašim supružnikom. Ali, ako bi ta burma proizvodila odanost, onda biste je možda samo skinuli i bacili negde. Ona je samo znak. S druge strane, sakramenti su znaci koji proizvode ono što označavaju. Ako bi ta burma proizvodila jedinstvo, onda bi ona bila nešto više od simbola; bila bi to abrakadabra, neka vrsta vradžbine, koja proizvodi ono što označava. Za svet u kojem danas živimo, svet tehnologije, važi sve ono što bismo inače mogli reći o božanskom: mi proizvodimo taj svet, ali po njegovoj sopstvenoj slici i u njegovoj svetlosti. Njegova istina postaje naša jedina istina. To je, po meni, neprihvatljivo.

Međutim, niko ne govori o sadašnjosti. Sve naše ideologije gledaju u prošlost ili u budućnost. Sadašnjost: to je vreme ljubavnika, pesnika, mistika; to je vreme ljudi koji jedu previše, ljudi koji žele da se izraze. To je naš čas, sadašnjost. Oktavio Paz kaže da je prisustvo inkarnacija sadašnjosti. To je šansa za sve nas. Ova sadašnjost u kojoj živimo. Možete inkarnirati tu sadašnjost prisutnošću sopstvenog života. Vaša zastava ne mora biti američka ili zastava neke druge zemlje; to može biti vaša senka, što je mnogo važnije.

Krećemo se u tom stvarnom svetu, u toj sadašnjosti. Nazvao bih to iluzijom ili sumrakom stvarnosti. Sigurno znate za one homerovske stihove, „Koje je doba: sumrak ili svitanje?“ Po meni, više je nego očigledno da prisustvujemo osvitu tame. Možda to zvuči suviše grubo, ali pogledajmo svet u kojem živimo. Pustite da vam vaša čula to posvedoče, dopustite da vam se stvari same obrate. Onda ćemo videti da se ne

⁸ Ređo ovde prelazi na izraz „tehnika“, u Elilovom smislu (Jacques Ellul), za razliku od „technology“, kako je taj pojam na engleskom najčešće preveden i onda tumačen uz napomene koje je prethodno naveo (ne kao aparatura već kao „organizacija samog života“). (Prim. prev.)

suočavamo samo s nekim pojedinačnim problemima, koje bi mogli da reše ljudi iz Vašingtona. To je nešto što se dešava s one strane udarnih vesti, dužničke krize, Googlea, celog tog ludila. Reč je o načinu na koji živimo. I mi ćemo biti poslednji koji su znali kako su živeli, zato što... (*prekida misao*) Drugim rečima, te stvari su danas potpuno ogoljene. Ne samo da ih slepac može videti, već ih i vi i ja možemo videti. Ali, mi nismo prisutni. Suviše smo uključeni u svet u kojem živimo; ono što svakodnevno radimo zaista određuje sadržaj našeg uma.

Sada se spremamo napravimo Večni bunker, tamo u Los Alamosu.⁹ Večni bunker? Zamislimo se za trenutak nad time. Vi kažete: molim vas, dosta više s ratovima. Ali, pogledajmo istini u oči: naša istorija, istorija civilizacije, jeste istorija dva blizanca, rata i religije. Izašli smo iz Raja, a prvi socijalizujući događaj u našem zajedničkom življenju verovatno je bio usiljeni marš. Nažalost, izabrali smo da moć bude u središtu naših stremljenja, naš poziv.

Još samo par reči, kao najava za nekog ko meni lično mnogo znači, za osobu koju smatram slavnom nepoznatom osobom. Reč je o osobi koja ne samo da je spremna da potpuno sagori za ono što želi da uradi već je tome posvećena s ludačkom istrajnošću. O takvoj posvećenosti govorim. Takva osoba je za mene heroj i sada ću vam reći šta pod time podrazumevam. To već znate, ali dopustite mi da pokušam još jednom. Heroj je neko ko se opire sudbini. Šta je sudbina? To sam već naznačio: to je tehnologija. Naša sudbina jeste tehnologija. Mi smo već u tom vozu, ali mi se samo vozimo u njemu, ne upravljamo njime. Možete se suprotstaviti sudbini, pobuniti protiv nje – ili se možete nekako skloniti od svega toga. U tome je snaga heroja: on se ne povinuje nužnosti, on je u stanju da bude slobodan *na delu* – dakle, ne u mislima, već na delu. I zato bih sada poželeo dobrodošlicu heroju koji je slobodan na delu, koji zna neke stvari koje bi, ako stanemo iza njih, mogle dovesti do promene. Greg Melo!¹⁰

Santa Fe, 2011.

⁹ Planirano proširenje podzemnih nuklearnih postrojenja u Los Alamosu. (Prim. prev.)

¹⁰ Greg Mello, hidrogeolog, jedan od osnivača Radne grupe. (Prim. prev.)

O Ivanu Iliču, anarhiji, nadi

Odlomak iz intervjua za časopis *A Riotous Disarray* (2011)

ARD: Spomenuli ste Iliča. Meni se čini da je on izrazio ideje koje su u početku delovale radikalno, ali koje su zapravo najlogičnije moguće ideje, neradikalne, nešto skoro najprostije, logičan način življenja ili postojanja. Ali, one su toliko udaljene od svega što imamo danas.

REGGIO: Poznate su vam, dakle, njegove ideje. On je bio pretnja ne samo za establišment već i za radikalnu levicu. Da to malo objasnim. Revolucionare, u osnovi, ne zanima promena oblika društva već osvajanje vlasti. Ali, ako ne menjate formu, menjate samo onog ko upravlja. Pogledajmo Kubu danas, pa to je jebeni zatvor. Ne umanjujem sve velike stvari koje su postigli, ali sve to je išlo odozgo, od vladara koji se nalazi na vrhu, koji je revolucionar. Ali, šta to uopšte znači? Upravlja on, a ne Batista, koji je bio ološ. Ne mislim da je Kastro ološ, ali je svakako čudovište – kao i svi ljudi koji imaju vlast nad drugim ljudima. Zato se Ivan Ilič našao na putu revolucionarnih pokreta i bio pretnja za njih, zbog onoga što ste upravo spomenuli, zbog tog zdravog razuma. Govorio je o nečemu mnogo radikalnijem od revolucije. Govorio je o promeni formi u kojima živimo, što je mnogo teže postići nego promenu vlasti – a svi znamo koliko je i to teško. *Istinski radikalne ideje bave se promenom načina na koji živimo, a ne time ko ima vlast.*

Dolazim iz anarhističke tradicije, ali tu reč je tako teško koristiti, zbog načina na koji je definišu njeni neprijatelji: anarhisti su navodno nasilni bombaši, koji žele da unište centralnu vlast. Ali, oni nisu protiv organizacije, protiv svega što je razumno; to se ne mora postići bombama, to samo znači stvarati sopstveni život. Za mene, kao monaha, anarhija je sama suština hrišćanstva. To je razlog zašto se nikada nisam uključio u „teologiju oslobođenja“, koja se nekada smatrala revolucionarnom, dok je marksizam bio jedina opcija. Marksizam je, po meni, nova religija. Ali, znate, religija je stvar ljubavi, a ne dogme; a marksizam

je sav u dogmi, a ne u ljubavi. On se bavi ispravnom idejom. Ali takva ideja je uvek pogrešna. Ako svako ima ispravnu ideju, onda je to pogrešna ideja. Lepota života je u njegovoj raznolikosti.

Moram da naglasim i da sebe ne smatram borcem za zaštitu životne sredine („environmentalistom“), iako su moji filmovi svrstani u tu kategoriju. Ne bavim se time kako tehnologija utiče na životno okruženje, politiku, religiju, ekonomiju; ono što mene zanima jeste činjenica da se danas sve nalazi u tehnologiji. Tehnologija je novo životno stanište. U tom smislu, tehnologija nije nešto što koristimo već nešto što udišemo, samo stanište, novo okruženje. Ali mi i dalje gledamo na tehnologiju kao na nešto što možemo koristiti na dobar ili loš način. Takvo viđenje je, po meni, najobičnija glupost (Ređo doslovno kaže „bullshit“; *prim. prev.*). Tehnologija ima sopstvenu politiku, usmerenje, odrednice. Ona je... kako da kažem... postala životna sredina, ona je zamenila prirodu kao ljudsko stanište, a ostatak prirode plaća zbog toga ogromnu cenu.

Danas živimo na planeti na kojoj postoje četiri, pet, šest ili sedam različitih svetova. Bravo. Problem je u tome što pokušavamo da stvorimo jedan svet, jedan put, jednu ideju: „plavu planetu“. Ta ideja je vrlo environmentalistička i ja je smatram fašističkom. Nema slike koja bi za mene danas mogla biti više fašistička, od one koja se svuda izlaže, koju koriste svi, od neprofitnih organizacija do UN, svaka grupa, crkva, društveni pokret – od slike „plave planete“. Slika „plave planete“ je suštinski nova svastika, samo mnogo opasnija, zato što je prihvaćena, zato što izgleda pozitivno. Ne trudim se da ispadnem smešan, samo pokušavam da objasnim da je naš svet raspon naših odnosa, a ne to visokoparno sranje o jednom narodu, jednom svetu. Treba da živimo sopstvene živote, da stvaramo sopstvenu egzistenciju. A lepota života je u tome što se sve to drži zajedno zahvaljujući raznolikosti. Prema tome, čak i ako je stvar u „spasavanju planete“, što nije moja ideja, ne verujem da je moj zadatak spasavanje bilo čega već da stvaram sopstveni život i da svoj svet doživljavam kao raspon svojih odnosa. Moj život je sada cela planeta, zbog ludila globalizacije, ali u tome nema ničeg ljudskog i zato nema granice koju na tom planu nećemo prekoračiti.

ARD: Osvrnimo se na treći deo trilogije *Qatsi*, na film *Naqoyqatsi*, što je Hopi reč za „život kao rat“. Rekli ste kako je tehnologija u suštini postala novo životno okruženje; koliko je u tom smislu umesna reč „rat“?

REGGIO: Oh, mislim da je on endemski za naš način života, da je „rat“ predikat. Ali, reč je o ratu s one strane ratišta. Reč je o nečemu dubljem, sveprožimajućem, tako da rat ne izgleda kao rat već kao nešto normalno. Hoću da kažem, povelili smo rat protiv celog ostatka planete, protiv životinjskog carstva, protiv biljnog carstva, protiv samog vazduha i zemlje, protiv vibracija unutar planete, protiv odnosa između površinskog i unutrašnjeg jezgra, u kojem se podzemne nuklearne eksplozije izvode već pedeset godina. Zaista se igramo sa svime time. Svi mi u svojim telima nosimo elemente koji nisu postojali pre sto godina, koje udišemo kao i vazduh. I sve to izgleda normalno. Sve što je potrebno za taj rat protiv života, cena koju plaćamo za ovu tehnološku sreću, probijaju sve planove, a naš život postaje zavistan od brzine i sve se više ubrzava. Prestigli smo svoju budućnost. Po meni, kraj se već dogodio, sada prolazimo kroz posttraumatske posledice, i to je ono na šta mislim kada kažem da se ne može imati nade u ovaj poredak, ako treba sačuvati pravu nadu. Nada je supstanca onoga čemu se nadate; to je jedini pojam u teologiji koji se koristi da bi definisao samog sebe. Prema tome, to nije samo, „Oh, nadam se da će sve biti u redu“; to je puko prepuštanje. Supstanca onoga čemu se nadate jeste ono što čini nadu. I tako sam u isti mah pun nade i ne nadam se ničemu.

ARD: Da li mi možete reći nešto o svom monaškom iskustvu, budućici da ste rekli kako niste bili naročito religiozni.

REGGIO: Ne, nisam bio. Nisam nikada bio takav, zaista. Ja sam veoma neurotična osoba. Nekako sam i spiritualna osoba, ali mislim da to nije isto što i religioznost. S druge strane, mislim da je svakome od nas potrebna zajednica, a religija je stvar zajednice. To nije stvar dogme već življenja u zajednici s drugim ljudima, s ljubavlju kao glavnom sponom. Po meni, ono što jesmo jeste naša duša. U tome je stvar i sa muzikom. Muzika je gospa Atmos; to je ezoterično ime atmosfere. To je ono što udišemo, što nas okružuje. Dolazim iz Nju Orleansa, kao dete i adolescent rastao sam uz muziku, sve do trinaeste godine, kada sam napustio dom. To je ono što čini duh. Sada bih hteo da postavim jednu zagonetku: mi smo, u isti mah, i duh i materija. Siguran sam da duh prati materiju, ali mi smo nešto daleko više od svoje materijalnosti, nosimo još nešto duboko u sebi, što nazivamo „dušom“ ili kako je kome drago. Hoću da kažem, nije važno kako to zovete, zato što je to, u krajnjoj liniji, s one strane... to

G. Reggio, New York, januar 2014. Foto: Braden King.

nije nešto nerazumno već s one strane razuma. Mislim da naš um može da shvati otprilike ovoliko (pokazuje prstima nešto slično) u poređenju s beskonačnom mogućnošću. Misli kako se umom može obuhvatiti celina onoga što se dešava je čista oholost.

Sveti Avgustin je hodao obalama severne Afrike i razmišljao o smislu boga, postojanja, univerzuma. Išao je tamo-amo jednom plažom, do izbezumljenosti. Onda je ugledao neko dete i to mu je skrenulo misli. To dete je napravilo rupu u pesku, ovoliko veliku (pokazuje rukama) i imalo malo vedro, s kojim je odlazilo do mora, zahvatalo vodu i sipala je u rupu. Sveti Avgustin ga je upitao, „Šta to radiš, dete?“. Dete mu je odgovorilo, „Znaš, presuću svu onu vodu tamo u ovu rupu ovde“, a Avgustin se nasmejao tome. Ali, dete mu onda reče: „Napuniću ovu rupu pre nego što ti shvatiš šta ti se vrzma po glavi.“ Nije važno da li je priča istinita ili izmišljena. Ona uspeva da prenese poruku, da su naše sposobnosti ograničene, da je to ono što jesmo, da nam to daje određenu krhkost i ukazuje na naš jasan odnos i potrebu za ljubavlju. To je ono što jesmo. Znate, to

nikada nećemo shvatiti, to nam prosto nije dato. U tom smislu, nedostaje mi moja religiozna zajednica.

ARD: Kada je reč o filmu na koje trenutno radite,¹¹ koliko se vaš pristup pravljenju filmova promeno ili razvio tokom svih ovih godina?

REGGIO: Ne zanima me, ili verovatno nisam u stanju, da napravim pravi film. Otkrio sam jednu formu u kojoj sam ostao zaključan i koju volim. Ali, pošto ne volim da se ponavljam, u ovaj film sam uneo naraciju, iako opet negovornu. To je naracija telesnog jezika, izraza lica, pokreta očiju, gestova.

Prvo pravilo filma – u odnosu na koje ima izuzetaka, naravno – glasi da glumci nikada ne gledaju direktno u kameru, osim u izuzetnim okolnostima, da bi sačuvali iluziju celog tog voajerističkog doživljaja. Sedite u zamračenoj prostoriji i gledate neku najintimniju komediju, koja ide od ljubavi do smrti, zauzimajući držanje kao da ti ljudi nisu svesni vašeg prisustva, kao da ih gledate kroz ključaonicu. Hteo sam da ovaj film bude dijalog s publikom. Hteo sam da uvedem publiku unutra. Zato svi ljudi koje gledamo imaju direktan vizuelni kontakt s publikom, u svakom trenutku. A scena se nalazi, da tako kažem, „međ javom i međ snom“. Stanje sna, svi naši snovi, obojeni su, naravno, metaforama života – prirodom, ljudima koje poznajemo, zgradama, zvezdama. To je ono što jesmo. Naš svet snova naseljavaju slike iz budnog života, tako da su to, recimo, noćne slike koje se kupaju u dnevnoj svetlosti. Ali onda se u nekom trenutku probudimo i dospevamo pravo u zonu sumraka, između jave i sna, i ako ste imali živ san, niste sigurni šta je stvarno. U ovom filmu tragamo za onim trenutkom u kojem dolazi do zbrke između budnosti i sna. Pokušavam da pomešam san i stvarnost.

Biće prikazivan uz pratnju živog orkestra. Filmovi iz trilogije *Qatsi* su bili tako prikazani 250 puta. Još treba da snimimo nešto. A onda kreću projekcije, prolazak kroz sve vrste ideja i uklapanje u svačije rasporede, da bi film mogao da se izvede uživo kao i ostali. Ali, biće drugačiji od prethodnih filmova. Nosi drugačije osećanje.

A Riotous Disarray, 2011.

http://www.drugsanddaydreams.net/ariotousdisarray/godfrey_reggio.shtml

GODFREY REGGIO

FILMOGRAFIJA

Koyaanisqatsi: Life Out of Balance (1982)

Powaqqatsi: Life in Transformation (1988)

Anima Mundi (1992)

Evidence (1995)

Naqoyqatsi: Life as War (2002)

Visitors (2013)

OSTALE REFERENCE

Godfrey Reggio: A Call for Another Way of Living (2006). Razgovor sa Richardom Whittakerom, *Works & Conversations*, 18. II 2006, <http://www.conversations.org/story.php?sid=91>. Richard Whittaker nam je ustupio i dve fotografije Godfreyja Reggia, koje je napravio prilikom tog intervjua, uključene u ilustrovano izdanje ovog bukleta. Taj razgovor se dobrim delom poklapa sa onim za *Green Anarchy*, ali donosi opširniji osvrt na Redovo detinjstvo i iskustvo u redu Hrišćanske braće.

Essence of Life (2002). Dokumentarac u kojem Godfrey Reggio i Philip Glass objašnjavaju svoj rad na filmu *Koyaanisqatsi*, uključen u DVD izdanje tog filma.

Na unutrašnjim koricama: Horseshoe Canyon (Utah). Crteži drevnih stanovnika te oblasti i prvi kadar iz filma *Koyaanisqatsi*.

¹¹ *Visitors*, najavljen 2011. (Prim. prev.)